

Hieronim Szczegóła

Historyczna Ilua najstarszą częścią Szprotawy

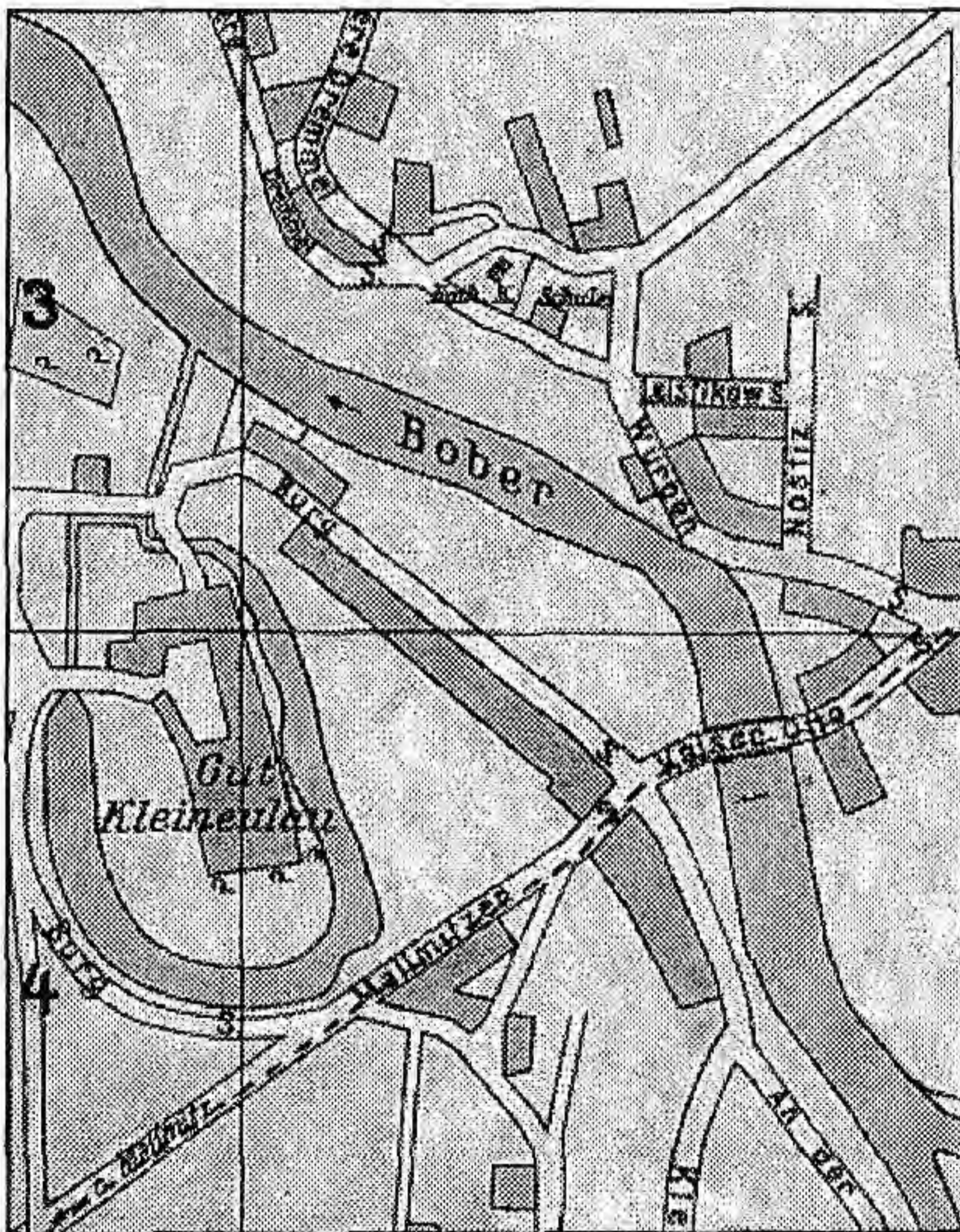
Tysiąc lat temu na obszarze dzisiejszego miasta Szprotawa miało miejsce historyczne wydarzenie, które wprowadziło ten zakątek północnego Śląska na karty historii. Otóż pod koniec lutego 1000 roku, najprawdopodobniej w dniach 23-24 lutego, w iławskim grodzie (dziś zachodnia dzielnica Szprotawy) książę polski Bolesław Chrobry podejmował cesarza Niemiec Ottona III, a następnie wraz z nim udał się do Gniezna, do grobu św. Wojciecha, gdzie oprócz uczczenia męczennika, pierwszego biskupa gnieźnieńskiego Wojciecha obaj władcy przeprowadzili ważne dla ich krajów a także dla chrześcijaństwa europejskiego rozmowy.

Ponieważ w orszaku cesarskim znajdował się także wybitny kronikarz niemiecki, biskup merseburski Thietmar, który to spotkanie, jak i całą wyprawę Ottona III opisał, mamy z pierwszej ręki wiarygodne źródło tego historycznego wydarzenia.

Łacińska, licząca kilkaset stron *Kronika* Thietmara została przetłumaczona przez poznańskiego uczonego, profesora Mariana Z. Jedlickiego (1899-1954) dopiero w 1953 roku, niemniej była ona dobrze znana historykom. M. in. pisze o tym *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400* wydana w Krakowie w 1933 roku.

Thietmar zapisał w swojej *Kronice* (wg tłumaczenia M. Z. Jedlickiego):

„Kiedy poprzez kraj Milczan dotarł [cesarz] do siedzib Dziadoszan, wyjechał z radością na jego spotkanie Bolesław, który nazywał się »większą sławą« nie dla swoich zasług, lecz dlatego, że takie było z dawna przyjęte znaczenie tego słowa. W miejscowości zwanej Ilua przygotował on przedtem kwatery dla cesarza. Trudno uwierzyć i opowiedzieć, z jaką wspaniałością przyjmował wówczas Bolesław cesarza i jak prowadził go przez swój kraj aż do Gniezna”¹.

1. Plan miasta Szprotawy z lat trzydziestych z widoczną „wyspą” w odnodze Bobru, gdzie znajdował się gród w Ilawie

Historycy nigdy nie mieli wątpliwości w zlokalizowaniu historycznej miejscowości Ilua jako Ylavii czy Ilavii nad Bobrem obok dzisiejszej Szprotawy.

W *Słowniku starożytności słowiańskich* czytamy o Ilawie:

„Ilawa (pow. szprotawski), śląska miejscowość graniczna położona nad Bobrem w pobliżu tzw. Wałów Śląskich, wspomniana przez Thietmara pod r. 1000 jako miejsce spotkania Bolesława Chrobrego z Ottonem III w czasie jego pielgrzymki do Gniezna. W Ilawie był bród przez Bóbr na szlaku idącym z Łużyc do Głogowa. Prawdopodobnie w Ilawie znajdował się też gród wcze-

¹ *Kronika Thietmara*, tłum. i oprac. M. Z. Jedlicki, Poznań 1953, s. 202.

snośredniowieczny lokalizowany na wyspie leżącej w ramionach Bobru. Na płn. brzegu Bobru rozwijała się osada otwarta, w której wg przypuszczeń niektórych uczonych istniała komora celna i targ. Około połowy XIII w. w miejscowości tej wzniesiono zachowany do dziś późnoromański kościół św. Andrzeja. Jest to budowla z kamienia łamanego, jednonawowa, z wyodrębnionym prezbiterium zamkniętym apsydą. Około połowy XIII w., kilka kilometrów na wschód od Iławy, powstało na wyspie przy ujściu rzeki Szprotawy do Bobru miasto Szprotawa, które przejęło funkcje Iławy, gdy otrzymało prawa miejskie przed r. 1260².

Nieporozumienia wzięły się stąd, że po drugiej wojnie wielu mniej dociekliwych autorów nie zauważyło, że Iława (niem. Eulau) już przed wojną znalazła się w granicach miasta Szprotawa. Niemieckie mapy wykazywały ją jako Stadtteil Eulau (dzielnica miasta Iława). Zanim to się stało, Iława występowała na mapach jako Ylavia (1295), Ylavia slavica (1318), Ilavia, a później Polnisch Eulau lub Klein Eulau.

Niemieccy autorzy prac o Szprotawie i Śląsku, m. in. Felix Matuszkiewicz, zawsze podkreślali słowiański i polski rodowód Iławy i Szprotawy. Pielęgnowano też pamięć o spotkaniu Ottona z Bolesławem Chrobrym w Iławie. Np. główna ulica od mostu na Bobrze w kierunku Małomic aż do dzisiejszej al. Niepodległości nosiła nazwę cesarza Ottona (Kaiser Otto Strasse). Po drugiej wojnie nazwano ją ulicą... Sobieskiego. Swoją ulicę otrzymali też Piastowie i Jagiellonowie, a Chrobry doczekał się dopiero w latach siedemdziesiątych nazwy Osiedle Chrobrego. Obok dawnego grodu nad Bobrem przetrwała ul. Zamkowa (niem. Burgstrasse) oraz Dreigräbenstrasse — (tak Niemcy nazywali Wały Śląskie), którą Polacy nazwali... ul. Kanałową.

Spotkanie Ottona III z Bolesławem Chrobrym spopularyzowano szerzej w okresie obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego oraz obchodów 700 rocznicy uzyskania praw miejskich przez

---

² *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 2, Wrocław 1964, s. 257.

2. Kościół romański św. Andrzeja w Hławie z pierwszej połowy XIII wieku (Miasta polskie w tysiącleciu, t. 2, Ossolineum 1967)

Szprotawę (1260-1960), kiedy to w Hławie odsłonięto pamiątkowy obelisk i ukazały się liczne publikacje na ten temat³.

✽

Hława, która była pierwszą nazwą miejscowości na obszarze północnego Śląska i dzisiejszego województwa lubuskiego, zawdzięczała swą sławę przede wszystkim grodowi położonemu nad Bobrem w miejscu przeprawy na szlaku Łużyce – Poznań oraz w punkcie, gdzie Bóbr przecinały wielkie umocnienia drewnianoziemne ciągnące się wzdłuż Bobru od Bolesławca aż po Krosno. Wokół grodu funkcjonowały też osada targowa, cło i kościół.

Wybitny językoznawca prof. Stanisław Rospond (1906-1982) wprowadza nazwę Hławy i innych miejscowości zaczynających się na *il-* od *il-* – 'muł, błoto, bagno', oznaczające także 'rodzaj gliny,

³ M.in. H. Szczegóła, *Z przeszłości Szprotawy*, „Rocznik Lubuski”, t. II, Zielona Góra 1960, s. 89-91; H. Szczegóła, Z. Misiołek, *Szprotawa i okolice*, Warszawa 1962.

moczarowatej, torfiastej ziemi'⁴. Dotyczy to też np. nazwy Iławy na Warmii, Iłży (kieleckie), a także miejscowości Iłów (płockie) oraz licznych wsi o podobnych nazwach.

Wylewy Bobru oraz moczarowaty teren wokół grodu w Iławie były zapewne jedną z przyczyn upadku tego grodu i osady na lewym brzegu Bobru we wczesnym średniowieczu.

Znaczenie grodu zmalało, gdy na Bobrze w Żaganiu pojawiła się nowa przeprawa, którą prowadził teraz szlak handlowy z Łużyc przez Żagań, Szprotawę, Głogów do Poznania. Odtąd funkcje grodu w Iławie pełnił gród w Szprotawie, gdzie w XIII wieku była już kasztelania. Bliskość starej Ilavii slavica i Ilavii magna oraz Szprotawy w sposób naturalny doprowadziła w średniowieczu do wykształcenia znaczącego ośrodka miejskiego w Szprotawie. Jeden z bardziej znanych książąt piastowskich Przemko nosił nawet przydomek „szprotawski” (*dux sprotaviensis*). Zginął on w 1289 r. pod Siewierzem, walcząc o tron dla Henryka Probusa. Wcześniej ok. 1280 r. był założycielem Przemkowa. Na płycie jego grobu w klasztorze w Lubiążu znajduje się inskrypcja łacińska, która po polsku brzmi: „Cokolwiek w darze dał Bóg i natura Polakom wzniosłego i cnotliwego, to Przemka było udziałem”.

Na początku XIV wieku Szprotawa miała już własną mennicę. Do naszych czasów zachowały się trzy typy kwartników bitych w Szprotawie. Przywilej bicia monet został odnowiony w 1404 r.

---

⁴ S. R o s p o n d, *Słownik etymologiczny miast i gmin*, Wrocław 1984, s. 113.